

Если есть кризис доверия, то довольно сложно достичь нового формата общественного договора и обеспечить консолидацию демократии.

Ключевые слова: *политическая стабильность, трансформация общества, политическое доверие, легитимность, политический капитал.*

Shapovalenko M. Political stability and political capital in society transformation

The trust is the main power legitimating factor that influences on transformation society. The signs of constructive stability are considered and the factors that lead to the instability of the political system are identified. The essence of cause-effect relations between the level of public confidence and various mechanisms of political power legitimization is described in Ukraine.

Keywords: *political stability, society transformation, political trust, legitimacy, political capital.*

УДК 328.16.001.76

Пояркова Тетяна Костянтинівна,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

**УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА ЯК НАСЛІДОК ВЗАЄМОДІЇ КРИЗОВИХ
ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ**

У статті розглядається війна між Росією та Україною (2014) як наслідок взаємодії політичних систем, уражених політичними кризами, спричиненими відсутністю модернізації. Визначено основні закономірності взаємовпливу кризових процесів різних систем залежно від фази їх розгортання (гострої або хронічної) та збігу/незбігу кризової природи, що зумовлює їх синхронізацію або резонанс.

Ключові слова: *політична криза, кризовий синдром модернізації, резонанс, синхронізація, російсько-український конфлікт.*

Кінець 2013 р. та перша половина 2014 р. в Україні – період, що відзначився поєднанням внутрішнього кризового процесу (Євромайдан, втеча президента В. Януковича, формування тимчасового уряду, дострокові вибори президента) і зовнішнього втручання РФ (анексія Криму та прихована диверсійна діяльність на сході країни). Такі надшвидкі та драматичні зміни для українського суспільства актуалізують низку питань – про закономірність саме такого розвитку подій та можливі наслідки як для України, так і для Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що в науковому середовищі визнається складність подібних досліджень, оскільки криза, як механізм переходу з одного якісного стану системи до іншого, характеризується неузгодженістю між різними елементами та підсистемами, що зумовлює різноманітність проявів та різну тривалість цих процесів у підсистемах [1]. Відтак виникає ситуація, коли окремі підсистеми, елементи та деякі параметри системи вже відповідають новій якості, а деякі залишаються на попередньому рівні.

Ще більш проблемною виглядає перспектива дослідження взаємодії декількох систем, уражених кризами, оскільки в нестійких, хаотичних станах причина та наслідки можуть мінятися місцями [2]. Як правило, виокремлюють два магістральні варіанти взаємовпливу кризових політичних систем.

Першим є резонанс – як акумулятивний ефект від кризових феноменів різної природи, де спільна дія є сильнішою, ніж сума ефектів частин [3; 4]. У цьому випадку відмічається посилення як соціальної диференціації (поява нових соціальних, професійних груп та

прошарків), так і соціального метаболізму (міграції, збільшення напруження, поява нових форм політичної участі).

Другим варіантом вважають синхронізацію – як зменшення інтенсивності кризових процесів (за умови їх однотиповості) на тлі збільшення одноманітності [5]. У цьому випадку політична система переходить до більш замкненого стану, обмежуючи зовнішні контакти. Це період становлення авторитарного або тоталітарного режиму з єдиним ієрархічним центром влади як результат боротьби з існуючою неврівноваженістю і неоднорідністю на макро- та мікрорівнях засобами домінуючої ідеології та посиленням традиційних цінностей, що послаблюють соціальну мобільність.

Не можна не визнати подібний підхід досить однобічним, оскільки ще Г. Алмонд зазначав, що сам кризовий процес розвивається поетапно і кожен з етапів підпорядковується власним закономірностям [6].

Викладене зумовило **мету дослідження** – розгляд причин і наслідків війни між Росією та Україною крізь призму зіткнення політичних систем з урахуванням природи їх політичних криз.

Основні результати дослідження. Опрацювання наукового доробку з політичних криз виявило, що вказаним умовам відповідає поняття «кризовий синдром модернізації», яке охоплює стан політичної системи не тільки в гострій, а й у хронічній стадії.

Такі методологічні переваги виникли внаслідок тривалої еволюції, поштовхом для якої послугувала непримиренна критика, що супроводжувала поняття від самого народження, через: 1) неможливість розрізняти кризи, що зумовлюють модернізацію, та кризи, що спричинені нею; 2) уявлення про типовість модернізації як процесу переходу від аграрного до індустріального суспільства; 3) неврахування латентного періоду політичної кризи [7; 8].

Поступова трансформація поняття кризовий синдром модернізації засновувалася на декількох чинниках. По-перше, на розширенні змісту модернізації – від індустріалізації до процесу оновлення політичної системи. (В.Цапф пов'язує причини кризовості суспільств, що модернізуються, з дією принципу «рухомих цілей»: змінюючись, суспільства втрачають напрями розвитку, а відтак безпеку, що і спричиняє кризу (наприклад, закінчення періоду холодної війни і крах соціалізму спричинили симптоми кризи) [9, с. 14-16]. По-друге, на уявленні про етапність кризового процесу, де гострий етап характеризується множиною криз (ідентифікації, легітимності, участі, поширення та розподілу), а хронічний – стає періодом поступової набуття дисфункціональності політичною системою (до втрати геополітичної суб'єктності [10, с. 31-32]). По-третє, на визнанні залежності кризових проявів від того, де формується модернізаційний тиск на систему – зовні або в самій системі [11, с. 24-33]. По-четверте, на розрізненні стратегій оновлення залежно від приналежності до індустріальної, постіндустріальної або індустріальної зони [12].

Сучасне протистояння Росії та України може бути описане як зіткнення політичних систем, що мають схоже (пострадянське) підґрунтя: 1) панування олігархічних кланів на підставі зрощення бізнесу з владою; 2) зміна сутності держави як головного політичного інституту; 3) імітаційність демократичності інститутів та процедур; 4) відсутність інноваційних пропозицій; 5) втрата вертикальної зв'язності (перекриття соціальних ліфтів); 6) корупційність та роздутість бюрократії; 7) залежність від геополітичного середовища.

Водночас наявними є і відмінності між політичними системами України та Росії, спричинені знаходженням у різних фазах кризового процесу. В Україні відмова від анонсованого євроінтеграційного шляху на тлі агресивного наступу влади на громадянські свободи зумовили Євромайдан – початок гострого кризового періоду, який ознаменував лавину ідентифікаційних зрушень, формування нової форми громадського протесту, привів до поширення нових ідей щодо здійснення влади по всій країні, та спричинив формування тимчасового уряду.

На відміну від України, Росія (до анексії Криму) знаходилася в хронічній фазі, з характерною поступовою втратою функціональності системи, діагностованої за численними суспільними розломами: 1) статусним – поляризацією між багатими та бідними; 2) демографічним – переважанню пенсіонерів над молоддю; 3) національним – незворотним перетворенням титульної нації на меншість у країні; 4) релігійним – наростанням релігійної напруженості між православ'ям (яке підтримується державою) та активно зростаючою мусульманською общиною.

Не менш важливими виявилися і внутрішні процеси в правлячому прошарку – його поступове перетворення на касту, в якій статусні привілеї забезпечувалися за рахунок контролю над нафтогазовими потоками. Вичерпування потенціалу сировинного капіталізму поставило під загрозу існування панівного класу, оскільки будь-яке модернізаційне реформування перш за все зачіпало підстави для його легітимності. В цих обставинах єдино можливим способом подолання кризових феноменів ставало засвоєння нових територій, яке й створювало враження оновлення системи.

Іншими словами, нещодавній фарс з приєднання Криму до РФ – це шанс виживання політичної системи без пропозиції модернізації. Ці обставини зумовили і формат війни між Україною та Росією – «гібридного типу», де бойові дії лише доповнюють пропагандистську кампанію. На нашу думку, саме характер війни дещо викриває сутність протистояння між Україною та Росією, що переростає рамки звичайного територіального конфлікту, оскільки це спроба деградуючої постіндустріальної системи перемогти за допомогою новітніх інформаційних засобів.

Основна зброя цієї війни – подання інформації у ЗМІ, де сильна картинка переважає аргументацію. А імітація, провокація, театральність, підробка (фейк) – все це призводить до руйнації сприйняття дійсності через послідовне вимикання раціональності та критичності.

У свою чергу звуження горизонту сприйняття подій зумовило реанімацію цінностей стереотипів радянського минулого, відновлення моделей поведінки та форм політичної участі радянської доби – маніфестацій, демонстрацій за затвердженими «згори» лозунгами та радянськими канонами (одяг, колони, прапорці). Показовою стала підтримка дій російського уряду щодо анексії Криму з боку артистів, що стовідсотково відтворила притаманну радянському часу однастайність суспільної думки та категоричне неприйняття альтернативної точки зору.

Зазначимо, що Крим не випадково виконав роль «кризовідведення». Це територіальний анклав, що через погану географічну зв'язність і внаслідок інформаційної кампанії, започаткованої Партією регіонів під керівництвом Російської Федерації, не тільки із запізненням, а й контрреволюційно прореагував на події Майдану. Це пояснює реакцію кримчан на введення на півострів «зелених чоловічків» – солдат російської армії.

Таке ретроградне відтворення в умовах постіндустріального світу веде до розладів сприйняття, нездатності сфокусуватися, зробити висновки, до переважання емоційного ставлення над мисленням, уповільнення реакції, зосередження уваги на минулому. Так, суто інформаційний засіб впливу через реаліті-шоу, – де вигреш отримує той, хто виглядає вийшов на картинці, – в кримських реаліях втілюється в провокуванні українських військових на стрілянину в живий щит із жінок.

Отже, анексія Криму перетворюється із загарбницького акту на такий собі символ реалізації принципу історичної справедливості та ознаку повернення до славетного минулого. Така спроба пояснення сучасного засобами минулого зумовлює інформаційний психоз, одним із наслідків якого є руйнація уявлення про розподіл на «своїх» та «чужих». Для російського загалу пріоритетними темами є боротьба за справедливість та захист ображених (захист російськомовних від утисків фашистів та націоналістів, які здійснили переворот та відсторонили від влади легітимного президента В.Януковича), що стає підставою для втручання в суверенні справи іншої країни.

Водночас масова готовність росіян воювати засвідчує витіснення загальних скрипів радянської політичної культури: «нашими» для росіян стають ті українці, що їх підтримують (маргінали, «тітушки», образений «Беркут») і демонструють бажання «жити в Росії». Місце ворога займає образ українця-патріота.

На перший погляд видається, що введення Криму до складу РФ виступає фактором синхронізації кризових процесів, хоча б для РФ, оскільки до наслідків російсько-української війни можна віднести формування нового типу суспільної зв'язності навкруги ідеї захисту «своїх» від українського націоналізму, що сором'язливо прикриває незгоду з програшем у холодній війні та об'єктивність причин розпаду СРСР.

Безперечно, анексія Криму відіграла роль об'єднувального чинника, суттєво змінивши контури російської ідентифікації на підставі героїзації всього існування СРСР. Не підлягає сумніву і те, що Крим надав додаткового імпульсу підставам легітимності чинної влади – прикривши промахи та піднявши рейтинги.

Але така стабілізація політичної системи через деградацію несе в собі і приховані загрози. Артикуляція до величі СРСР потребує повернення деяких системних умов такої величі (зокрема, закритість системи та самодостатність економіки). Натомість уможливується лише один сценарій збереження наявної системи: укріплення існуючої ієрархії, перекриття всіх можливих каналів змін соціального стану, повна контрольованість ЗМІ, посилення силового блоку та поширення спостереження за населенням на Інтернет-мережу.

Проте не слід забувати, що синхронізація хронічного процесу з гострим означає, що системи, дещо стабілізуючись, переймають риси одна одної. Так, для РФ, поза певними вигршами, з'являється небезпечний симптом переходу до гострої фази, а саме – втрата Росією геополітичної суб'єктності. Дійсно, анексія Криму і прихована підтримка бойовиків-сепаратистів на Сході України поставила під сумнів усі правила міжнародного співіснування, що склалися після Другої світової війни та розпаду СРСР (зокрема, Будапештські домовленості).

Реакція міжнародного середовища та запроваджені ним санкції призвели до виключення РФ зі складу Клубу великих країн G8, що зафіксувало не тільки значне зниження ваги Росії як політичного гравця, а й перетворення її на агресора. На цьому тлі автоматично посилюється впливовість як НАТО, так і ЄС.

Також підвищився геополітичний статус Китаю. Відтак розмови про ймовірність приєднання до G8, оголошення про перехід до промислової розробки власних покладів сланцевого газу (за допомогою американської технології) вже у 2017 р. загострюють питання про якість відносин геополітичної пари Росія-Китай, де сировинний характер економіки Росії унеможливує домінування над індустріальним Китаєм.

Отже, більш віддалене майбутнє Росії виглядає залежним від геополітичних інтересів Китаю. Константами у відношеннях із РФ є претензії Китаю на територію Східного Сибіру (Амурська область), демографічний тиск китайців проти практично безлюдного Східного Сибіру, гра проти російської монополії на газ у Східній Азії.

Щодо України, то агресія Росії каталізує допомогу світового товариства на відновлення економіки та демократизацію політичної системи. Такі преференції від статусу постраждалої сторони (жертви) притаманні постіндустріальному світу, де технологічний розвиток супроводжується демографічним дефіцитом.

Таким чином, Україна та Росія отримують статус різнорідних політичних систем: Україна потрапляє в орбіту постіндустріального світу, а Росія відтворює попередній досвід виживання у вигляді жорсткої ієрархії, засилля силових структур та збільшення тиску на власне населення.

Отже, неоголошена війна РФ на сході України – чинник, що переводить синхронізацію політичних систем у стан резонансу. Можливими підставами для переходу

системи в гостру фазу є: 1) розмежування правлячої еліти через санкції Заходу; 2) посилення репресивного тиску; 3) загострення проблем нерівності регіонів.

Як не дивно, точкою резонансу виявляється Крим, оскільки його географічне розташування з огляду на слабкість територіальної зв'язності з РФ потребує вибудовування штучної інфраструктури. Технологічна складність подібних рішень через природні умови перетворює омріяний Керченський міст на марево. Не менш уразливою є і соціальна ситуація, оскільки значний сегмент кримського населення становлять пенсіонери, а серед працюючих третина мають сезонну зайнятість. Не додає шансів загальна дотаційність економіки та ресурсна залежність (вода, електроенергія) від материка.

Окреслена надзалежність кримського півострову від материка веде до браку маневреності та зменшує можливі варіанти поведінки системи. Саме тому РФ змушена вести боротьбу за контроль над південно-східною частиною України вже заради виживання Криму. Події травня 2014 р. – від заохочення російською стороною колаборантів-«сепаратистів» до провокацій військового рівня із застосуванням отруйних речовин в Одесі, введення диверсантів-військових із досвідом воєнних дій (чеченців, осетин, козаків) – тільки підтверджують це.

Проте перехід неоголошеної російсько-української війни до стадії активних військових зіткнень на сході України приховує те, що формування загонів найманців російською стороною для ведення диверсійної боротьби проти чинної влади в Україні несе в собі звичайну загрозу – появу прошарку людей із навичками та досвідом бойових дій. Надалі будь-яка незначна подія може примусити ці групи застосувати зброю вже проти самої російської влади.

Безперечною перевагою запропонованого підходу є можливість не тільки передбачити зміни в поведінці системи на етапі, коли підстави для таких змін є прихованими, а й пояснити закономірності перенесення кризових феноменів з однієї системи на іншу. Водночас, попри зазначену перспективність, необхідним є його подальше удосконалення та доповнення на підставах розширення бази досліджень та досвіду аналізу взаємодії інших кризових систем.

Література:

1. Управление риском: Риск. Устойчивое развитие. Синергетика [Электронный ресурс] / Владимиров В. А. и др. – М. : Наука, 2000. – 431 с. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/economy/upravlenie-riskom-risk-ustojchivoe-razvitie-sinergetika/>
2. Прангишвили И. В. Общесистемные закономерности и проблемы управления / И.В. Прангишвили // Международная конференция 29.06–2.07 1999 г. : Сборник пленарных докладов. – М. : Фонд «Проблемы управления», 1999. – С. 76-92.
3. Неклесса А. Управляемый хаос, движение к нестационарной системе мировых связей / Александр Неклесса // МЭ и МО. – 2002. – № 9. – С. 103-112.
4. Пантин В. И., Лапкин В. В. Философия исторического прогнозирования: Ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине XXI века / В. И. Пантин, В.В. Лапкин. – Дубна : ООО «Феникс+», 2006. – 448 с.
5. Василькова В. В. Циклы самоорганизации в обществе [Электронный ресурс] / В.В. Василькова // Синергетика. Труды семинара. – Т. 3. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – Режим доступа: spkurdyumov.narod.ru/Vasilkova.htm
6. Almond G. A. Approaches to Developmental Causation / G. A. Almond // Crisis, Choice, and Change: Historical Studies of Political Development / Ed. by G. A. Almond, S. Flanagan and R. Mundt. – Boston : Little, Brown & Co, 1973. – P. 1-41.
7. Grew R. Crises of Political Development in Europe and the United States / Raymond Grew. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1978. – 418 p.
8. Tilly C. Western State-Making and Theories of Political Transformation / Charls Tilly // The Formation of National States in Western Europe. – Princeton : University Press, 1975. – Ch.

IX. – P. 601-686.

9. Цаф В. Теория модернизации и различие путей общественного развития / Вольфганг Цаф // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 14-26.

10. Banuri T. Modernization and Its Discontents: A Cultural Perspective on the Theories of Development / Tarig Banuri // Dominating Knowledge: Development, Culture, and Resistance. – Oxford : Clarendon Press, 1990. – P. 73-101.

11. Skocpol T. States and Social Revolutions: a Comparative Analysis of France, Russia, and China / Theda Skocpol. – Harvard : University Press, 1978. – VIII, 196 p.

12. Arrighi G. The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times [Electronic resource] / Giovanni Arrighi. – London : Verso, 1994. – 416 p. – Access mode : <http://www.english.ufl.edu/mrg/readings/The%20Long%20Twentieth%20Century.pdf>

Поляркова Т. К. Україно-Російська війна як слідство взаємодії кризових політичних систем

В статті розглядається війна між Росією та Україною (2014) як результат взаємодії політичних систем, поразених політичними кризами, викликаними відсутністю модернізації. Визначені основні закономірності взаємодії кризових процесів різних систем в залежності від фази їх розгортання (острої або хронічної) і збігання/розбігання кризової природи, що обумовлює їх синхронізацію або резонанс.

Ключевые слова: *політичний кризис, кризовий синдром модернізації, резонанс, синхронізація, російсько-український конфлікт.*

Poiarkova T. Ukrainian-Russian war as the result interaction crisis of political systems

In this article the war between Russia and Ukraine (2014) is investigated as the result of crisis political systems interaction. These political systems are affected by political crises provoked by absence of modernization. The author determines the main regularities of crisis processes interaction in different systems depending on the phase of their development (sharp or chronic) and the coincidence of noncoincidences in crisis nature that stipulates their synchronization or resonance.

Keywords: *political crisis, crisis syndrome of modernization, resonance, synchronization, Russian-Ukrainian conflict.*

УДК 339.9

Утави Али Абдулкарим,

*аспірант кафедри політології Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин і лінгвістики імені Аверроеса
Межрегіональної академії управління персоналом*

**ГЛОБАЛІЗАЦІОННІ ФАКТОРИ, ВИЗЫВАЮЩІ ПОДЪЕМ
ПОЛІТИЧЕСКОГО ИСЛАМИЗМА В СТРАНАХ «АРАБСКОЙ ВЕСНЫ»**

Стаття присвячена аналізу суспільно-політичної ситуації в країнах «Арабської весни» в умовах глобалізації кінця ХХ початку ХХІ століття. Розглядається роль «Братів-мусульман» в боротьбі з розногласіями між різними партіями та рухами арабських країн по питаннях прав і свобод людини, боротьбі з релігійним екстремізмом і тероризмом. Підкреслюється приверженість даної партії ідеям демократії, верховенству міжнародного права, принципам політичної вигоди. Уделяється увага новим ісламським рухам поміркованого ісламу і їх умінню гнко